

VLADIMIR MIKIĆ

**POLOŽAJ KRALJA PREMA USTAVU
KRALJEVINE SRBIJE IZ 1888. GODINE**
– Poređenje sa ustavima drugih evropskih monarhija –

U V O D

Krajem godine u kojoj je napisan ovaj rad navršava se 130 godina od usvajanja Ustava Kraljevine Srbije iz 1888. godine (u daljem tekstu: “UKS”). Procena istorijskog značaja tog dokumenta ne može da se zasniva samo na normativnoj analizi njegovog sadržaja, upotpunjenoj poređenjem njegovog teksta sa ranijim i kasnijim ustavnim propisima Srbije (odnosno Jugoslavije). Taj značaj može da bude bolje sagledan ako tekstualna analiza UKS bude zasnovana na uporedno-istorijskom metodu. Drugim rečima, potrebno je utvrditi kakav je sadržaj ovog ustavnog akta u odnosu na sadržaj ustavnih propisa koji su u vreme njegovog usvajanja bili na snazi u drugim evropskim državama.

Poznato je da domaća pravna književnost hvali UKS kao jedan od progresivnijih ustavnih dokumenata u Evropi s kraja XIX veka.¹ Ovo ne čudi obzirom

Dr Vladimir Mikić, stručni saradnik Univerziteta u Beogradu.

¹ Primera radi, jedan autor izneo je tvrdnju kako je 1888. godine “Srbija dobila jedan od najnaprednijih građanskih ustava u Evropi toga vremena”: J. Milićević, “Prilog poznavanju porekla srbijanskog parlamentarizma”, *Zbornik Filozofskog Fakulteta u Beogradu*, XI-1 (1970), str. 622. U njemu su sadržane “najbolje liberalne i demokratske tekovine evropske i svetske ustavnosti”: D.

da je taj akt pisan u velikoj meri po uzoru na ustave evropskih monarhija koje je odlikovao visok stepen političkog liberalizma i (za to vreme) napredan pristup prema rešavanju brojnih problema javnog prava. To se lako može utvrditi čitanjem odredaba UKS posvećenih zaštiti pojedinačnih sloboda i prava. Ipak, ispitivanje u kojoj je meri zapravo srpski ustavopisac sledio rešenja prisutna u drugim ustavima može da bude zasnovano i na analizi položaja i nadležnosti monarha u odnosu prema drugim granama vlasti (zakonodavnom telu, sudovima i ministrima).

UKS (kojeg još nazivaju i “Radikalni” ustav) stvorio je pravni okvir za rađanje istinskog parlamentarnog režima u Srbiji, ali i načela podele vlasti. To je, pored ostalog, učinjeno kreiranjem parlamentarizma dvostranog tipa, u okviru kojeg su ministri (kao politički deo izvršne vlasti) postali odgovorni ne samo kralju, već, po prvi put, i Narodnoj skupštini, što je u skladu sa tendencijom razvoja parlamentarizma, koji je u toj istorijskoj epohi za prvenstveni cilj imao zauzdavanje autokratskih ambicija monarha širom Evrope.

Ovo je posebno bitno zbog toga što su tokom najvećeg dela XIX veka vladaoici (iz dinastije Obrenovića) zauzimali znatno višu poziciju u odnosu na druge institucije poretka, kada je reč o njihovom ustavnom statusu i političkoj inicijativi koju su ispoljavali. Ovo je u izvesnoj meri diskreditovalo ugled ustavnih dokumenata Srbije u okvirima uporednog prava.² UKS je, pored drugih ciljeva, imao i funkciju da izmeni takvo stanje stvari.

Izvori ustavnog prava u Evropi u vreme usvajanja UKS bili su, po pravilu, pisani ustavi.³ Svrha njihovog usvajanja najčešće se sastojala u ograničavanju monarhove vlasti, obzirom da su samo dve države na tlu Evrope u to doba bile republike.⁴

Mikavica, “O ustavima Srbije – od vožda Karadžića do Mitrovdanskog Ustava Republike Srbije”, *Istraživanja*, 2006, br. 17, str. 55-62, 58.

² S. Jovanović je pisao da, od ostvarivanja faktičke nezavisnosti Srbije tokom 1830-ih, tokom većeg dela XIX veka, “inostranstvo nije uzimalo ozbiljno u obzir našu ustavnost” (pre svega zbog čestih državnih udara i monarhovog poigravanja ustavnim institucijama i propisima): S. Jovanović, *Vlada Kralja Aleksandra Obrenovića*, knj. II, Beograd 1934, str. 27.

³ Izuzetak su činile Velika Britanija (sa svojom tradicijom nekodifikovanog ustavnog prava) i dve apsolutne monarhije, čiji je uticaj na savremenu istoriju Srbije bio izuzetno velik, a u kojoj su praktično neograničenu vlast imali monarsi (Rusija i Turska). Prvi pisani ustavni dokument u Rusiji je usvojen 1906. godine, a u Turskoj tek 1921. godine.

⁴ Reč je o Francuskoj i Švajcarskoj.

Stoga su, za potrebe ovog rada, analizirani ustavi evropskih monarhija (sa izuzetkom Švedske, Grčke i Austrougarske).⁵ U analizu su uvršteni najviši akti: Belgije⁶ (u daljem tekstu: “Ustav Belgije”), Bugarske,⁷ Danske,⁸ Italije (“Albertov statut”)⁹, Luksemburga¹⁰, Nemačke (“Ustav Nemačkog Carstva”),¹¹ Norveške,¹²

⁵ U doba usvajanja UKS, u Švedskoj je na snazi bilo “Instrument vladavine” (*Regeringsform*) od 6. juna 1809. godine (na snazi do Ustava iz 1974. godine). Ipak, jedina dostupna verzija tog dokumenta (http://sv.wikisource.org/wiki/Regeringsform_1809 (30.06.2018)) je na švedskom jeziku. Sličan problem se nalazi pred istraživačem koji bi želeo da analizira Ustav Grčke (Σύνταγμα της Ελλάδας) iz 1864. godine, čiji je tekst (na grčkom) dostupan na: <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syn13.pdf> (30.06.2018). Najzad, na teritoriji pod kontrolom austrijskog vladaoca u primeni je bio “Temeljni državni zakon o opštim pravima državljana Kraljevine i zemalja predstavljenih u Savetu Rajha od 21. decembra 1867. godine” (*Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe ver tretenen Königreiche und Länder*). Ovaj dokument (dostupan na nemačkom i engleskom jeziku na: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/ErV/ERV_1867_142/ERV_1867_142.pdf (30.06.2018)), ipak, nije predstavljao ustavni dokument u pravom smislu reči, pošto nije sadržao pravila o organizaciji vlasti, već isključivo ona o zaštiti građanskih sloboda.

⁶ Verzija izvornog teksta Ustava Kraljevine Belgije iz 1831. godine (na francuskom) dostupna je na: <http://mjp.univ-perp.fr/constit/be1831.htm> (30.06.2018). Ovaj ustav je, sve do kraja Prvog svetskog rata, predstavljao “prototip ustavne i parlamentarne monarhije”: P. de Visscher, *La Constitution belge et le droit international*, 19 *Revue belge du droit international* 5 (1986), str. 5-58, 5.

⁷ Ustav Kneževine Bugarske (poznat kao “Trnovski ustav”) od 16. aprila 1879. godine. Ovaj akt bio je na snazi do početka epohe socijalističke ustavnosti te zemlje (1947. godine). Tekst je dostupan na: http://www.kingsimeon.bg/downloads/Turnovska_Konstitucia.pdf (30.06.2018).

⁸ Tekst Ustava Kraljevine Danske (*Danmarks Riges Grundlov*) od 5. juna 1849. godine dostupan je na danskom na: <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/danmarks-riges-grundlov-af-5-juni-1849-junigrundloven/#indhold1> (27.01.2014). Ovaj dokument bio je na snazi do 1915. godine.

⁹ Ustavni dokument Kraljevine Italije poznat je kao “Albertov statut” (*Statuto Albertino*) iz 1848. godine (naziv je dobio prema Karlu Albertu, kralju Sardinije). Tekst je dostupan na italijanskom i engleskom jeziku na: <http://users.dickinson.edu/~rhyne/232/Four/Statuto.html> (30.06.2018). Statut je ostao na snazi do usvajanja republikanskog Ustava iz 1948. godine.

¹⁰ Ustav Velikog Vojvodstva Luksemburg (*Constitution du Grand Duché de Luxembourg*) od 17. oktobra 1868. godine je i dalje na snazi, uz više od trideset naknadnih delimičnih revizija. Izvorni tekst dostupan je na: <http://mjp.univ-perp.fr/constit/lu1868.htm> (30.06.2018).

¹¹ Ustav Nemačkog Carstva od 16. aprila 1871. godine (*Verfassung des Deutschen Reiches*) važio je do stupanja na snagu “Vajmarskog” ustava iz 1919. godine. Verzija izvornog teksta dostupna je na: http://de.wikisource.org/wiki/Verfassung_des_Deutschen_Reiches_%281871%29 (30.06.2018).

¹² Tekst Ustava Kraljevine Norveške (*Grunnloven*) od 17. maja 1814. godine dostupan je na: <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Lover-og-instrukser/Grunnloven-fra-1814/> (30.06.2018).

Portugala,¹³ Rumunije,¹⁴ Holandije,¹⁵ Crne Gore (“Zakonik knjaza Danila”)¹⁶ i Španije.¹⁷

STRUKTURA USTAVNOG DOKUMENTA KAO POKAZATELJ
POLOŽAJA I ULOGE MONARHA

Jedan od pouzdanijih metoda za tumačenje prioriteta i vrednosnih težnji ustavopisca predstavlja struktura nekog ustavnog dokumenta. Hronološko isticanje pojedinačnih prava i sloboda pre odredaba o nadležnosti pojedinih grana vlasti dobar je pokazatelj težnje da bude naznačena funkcija ustava kao propisa koji prvenstveno služi zaštiti ličnih prava od neopravdanog posezanja vlasti. Uz to, uloga zakonodavnog tela kao zastupnika političkih interesa građana može biti istaknuta time što bi u ustavu, u okviru odredaba posvećenih državnim vlastima, na prvom mestu bili normirani sastav, funkcije i nadležnosti parlamenta.

UKS na tom planu ispoljava očiglednu težnju za naglašavanjem važnosti zaštite prava građana Kraljevine. Naime, nakon I dela Ustava (“Oblik vladavine, državna vera i državna oblast”, čl. 1-5), sledi deo II (“Ustavna prava srpskih građana”), u kojem su (čl. 6-31) pobrojana temeljna prava i slobode pojedinaca.

¹³ Tekst “Političkog ustava portugalske monarhije” (Constituição Política da Monarquia Portuguesa) od 4. aprila 1838. godine dostupan je na: www.fd.unl.pt/Anexos/Investigacao/1058.pdf (30.06.2018). Ovaj propis zamenjen je Ustavom iz 1911. godine.

¹⁴ Tekst Ustava Rumunije (*Constitutia României*) od 1. juna 1866. godine, koji je na snazi bio do 1923. godine, dostupan je na: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=37755 (01.07.2018).

¹⁵ Ustav Kraljevine Holandije iz 1815. godine. Taj dokument je na snazi i danas, uz izmene iz 1848. godine (kojima je uvedena puna ministarsku odgovornost pred parlamentom), ali i docnije revizije. Analiza ovog Ustava moguća je zahvaljujući sledećem izvoru: A. Wijffels, “The French-Dutch Heritage of the Belgian Constitution of 1830”, *Giornale di storia costituzionale*, n. 19/I/2010, str. 125-140.

¹⁶ “Zakonik Danila Prvog, Knjaza i gospodara slobodne Crne Gore i Brdah” iz 1855. godine zapravo ima jako malo standardnih ustavnopravnih odredaba. Najveći broj normi posvećen je materiji krivičnog prava. Tekst Zakonika je dostupan na: <http://www.njegos.org/petrovics/danzak.htm> (01.07.2018).

¹⁷ Reč je o “Ustavu španske monarhije” (*Constitución de la Monarquía Española*) od 30. juna 1876. godine (ostao na snazi do Ustava iz 1931. godine), čiji je tekst dostupan na: <http://www.dircost.unito.it/cs/docs/CONST%201876.htm> (01.07.2018).

Tek nakon tih odredaba slede one posvećene utvrđivanju položaja javnih vlasti (Deo III, "Državne vlasti", čl. 32-39). Po ovom pitanju srpski ustavopisac sledio je opredeljenje svog "ustava-uzora": Ustava Belgije.¹⁸

Drugu grupu dokumenata predstavljaju oni ustavi u okviru čije strukture prvo mesto (dakle, pre odredaba o pravima građana) zauzimaju odredbe o vlastima.¹⁹ Kada je reč o odredbama posvećenim ulozi i nadležnostima vlasti, UKS pripada grupi dokumenata koje, nakon navođenja opštih odredaba o državnim vlastima,²⁰ prednost u redosledu navođenja ovlašćenja javnih vlasti daje norma koje uređuju položaj monarha.

Tako je Deo IV Ustava posvećen monarhu ("Kralj", čl. 40-75), nakon čega slede odredbe V dela, posvećenog predstavničkom telu ("Narodno Predstavništvo", čl. 76-131). Posle toga su pobrojane norme koje uređuju status: ministara (Deo VI, "Ministri", čl. 132-140), jednog specijalizovanog državnog tela (Deo VII, "Državni Savet", čl. 141-145), te sudske vlasti (Deo VIII, "Sudska vlast", čl. 146-160). Na ovom planu su evropski ustavi bili podeljeni na dve grupe koje su gotovo jednake po broju.²¹

¹⁸ Nakon uvodnih odredaba (Prvi deo, "O teritoriji i njenim podelama", čl. 1-3), sledi drugi deo ("O Belgijancima i njihovim pravima", čl. 4-24). Slično tome, u Ustavu Rumunije, nakon prvog poglavlja ("O rumunskoj teritoriji", čl. 1-4), slede odredbe posvećene pravima i slobodama ("O pravima Rumuna", čl. 5-30), pa tek onda norme posvećene državnim vlastima i druge ustavne odredbe. Prvo poglavlje Ustava Španije nosilo je naziv "O Špancima i njihovim pravima" (čl. 1-17).

¹⁹ V.: Ustav Bugarske, I glava (čl. 1-3), Ustav Danske, poglavlje I ("Oblik vladavine", čl. 1-3), Albertov statut, glava I ("Država", čl. 1-23), Ustav Luksemburga, I poglavlje ("O teritoriji i kralju Velikom vojvodi", čl. 1-8), Ustav Norveške, deo "B" ("Izvršna vlast, Kralj i kraljevska porodica", čl. 3-48), Ustav Portugala, poglavlje I, čl. 1-5. Tekst Ustava Nemačkog Carstva započinje odredbom o teritoriji Carstva (čl. 1), nakon čega slede odredbe o državnim vlastima i ostalim državnim pitanjima; on zapravo i ne sadrži norme posvećene zaštiti sloboda i prava pojedinaca.

²⁰ Reč je o III delu UKS..

²¹ Slično opredeljenje kao ono koje je stajalo u UKS odražavala je i normativna struktura još četiri ustava: Ustav Bugarske, II glava, čl. 4-18 i neke odredbe glave III i glava V-VIII), Ustav Danske, poglavlje II (čl. 4-17), Albertov statut (glava I) i Ustav Luksemburga, delovi poglavlja I (čl. 3-7) i prvi deo poglavlja III (čl. 33-45). Suprotna rešenja predviđena su u ustavima: Belgije (III deo, čl. 60-91), Nemačkog Carstva (IV deo, čl. 11-19), Portugala (poglavlje VI, čl. 80-122), Rumunije (II deo poglavlja III, čl. 82-103) i Španije (poglavlja VI-VIII, čl. 48-73).

USTAVOTVORNA VLAST I PITANJE NOSIOCA
UNUTRAŠNJE SUVERENOSTI

Samo su retki ustavi evropskih monarhija nastali kao delo ustavotvornih skupština, čiji je sastav (barem najvećim delom) bio određen na opštim izborima.²² Drugi su ustavi bili *oktroisani* od strane vladara.²³

Na sredokraći između ova dva rešenja nalazili su se *ustavni paktovi*, usvojeni kombinovanim učešćem monarha i predstavničkog tela (parlamenta ili konstituantne).

Uloga kralja Milana Obrenovića u donošenju UKS ogledala se u pripremi (totalne) revizije Ustava Kneževine Srbije iz 1869. godine, kao i u njegovim (veoma aktivnim) predsedavanjem odborom koji je pripremio konačni tekst UKS. S obzirom da je ustavotvorna vlast faktički bila poverena *ad hoc* odboru, a ne predstavničkom telu, te da mnoštvo izvora ukazuje na dominantnu ulogu kralja u oblasti inicijative za usvajanje novog ustava, ali i formulaciji pojedinih važnih ustavnih odredaba,²⁴ nije pogrešno zaključiti da je UKS pre predstavljao ishod ličnih želja monarha nego što je bio izraz autentičnih društvenih težnji za novim ustavom sa određenom konkretnom sadržinom. Važan pokazatelj ustavotvorne uloge monarha predstavljaju i odredbe UKS posvećene postupku promene ustava.

Inicijativa za izmenu postojećeg ili usvajanje novog ustavnog akta pripadala je, prema čl. 201, st. 2. UKS, istovremeno monarhu i parlamentu. Ovakav pri-

²² Ustav Danske delo je (najvećim delom demokratski izabrane) ustavotvorne skupštine (prema: <http://pub.uvm.dk/2008/democracycanon/kap20.html> (27.01.2014)). Objavom od 2. decembra 1813. godine, monarh Holandije je obećao da će toj zemlji podariti ustav, te je formirao komisiju koja je izradila osnovna ustavna načela, da bi tekst Ustava bio usvojen na skupštini u čijem su se sastavu našli ugledni građani (koji nisu bili izabrani na izborima) (A. Wijffels, 131).

²³ Austrijski "Temeljni državni zakon" bio je zapravo edikt imperatora Franca Jozefa (Franz Josef), a Albertov statut podaren je kao kraljevska povelja (F. A. Ogg, *European Governments and Politics*, 2nd Ed., New York 1947, str. 806).

²⁴ "Prvi put u istoriji novovekovne srpske države Skupština je sazvana proklamacijom, a ne ukazom sa premapotpisom predsednika Vlade. Kraljev potez nije bio u skladu sa zakonom": Miroslav Pešić, *Političke stranke i uvođenje parlamentarizma u Srbiji od 1881. do 1903. godine*, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, Niš, 2013, str. 150.

stup preuzet je iz Ustava Belgije,²⁵ a retki su bili ustavi koji su inicijativu za reviziju prepuštali samo parlamentu.²⁶

Ustavi evropskih zemalja iz posmatranog perioda bili su podeljeni u pogledu utvrđivanja titulara unutrašnjeg suvereniteta. Jedan broj njih, uključujući UKS, za nosioca suverene vlasti određivao je monarha.²⁷

Ipak, u većini ustava za nosioca suverenosti je bio proglašen narod.²⁸ Dakle, u UKS je zadržano rešenje koje je postajalo sve ređe u uporednoj primeni i zaoštajalo za tokovima liberalne ustavnosti.

ZAŠTITA LIČNOSTI VLADAOCA I NJEGOVA NEODGOVORNOST

Za monarha se i danas u najvećem broju ustavnih dokumenata ističe da njegovu ličnost odlikuje nepovredivost. To je još u većoj meri bio slučaj u Evropi krajem XIX veka. Stoga, odredba iz čl. 40, st. 2. UKS, prema kojoj je ličnost kralja Srbije “neprikosnovena”, predstavljala je rešenje koje je bilo sasvim u skladu sa tadašnjim uporednim obrascima, kojima je monarhova ličnost definisana kao nepovrediva, neprikosnovena, i sveta.²⁹

²⁵ UKS je predvideo da “predlog da se u Ustavu što izmeni, dopuni ili protumači može učiniti Kralj ili Narodna Skupština”, uz obavezu preciznog pobranjanja svih odredaba Ustava “koje bi se imale izmeniti, dopuniti, ili protumačiti” takvim predlogom (čl. 201, st. 2). Nadležnost za pristupanje promeni Ustava, u slučaju da je predlog za reviziju dao kralj, pripada “dvema Narodnim Skupštinama koje su postale iz dva razna izbora što dolaze jedan za drugim”, nakon čega se raspušta redovno predstavničko telo i i saziva Velika narodna skupština (čl. 201, st. 3). Rešenja koja usvoji ovo telo imaće pravnu snagu onda kada ih kralj bude potvrdio (čl. 201, st. 7). Ovakvo rešenje gotovo u potpunosti odgovara obrascu određenom u čl. 131. Ustava Belgije (kao i onima iz čl. 13. Ustava Luksemburga, čl. 129. Ustava Rumunije i čl. 140-141 i čl. 169. Ustava Bugarske).

²⁶ V. čl. 138. Ustava Portugala i čl. 129. Ustava Rumunije. Ograničeno učešće monarha u postupku revizije ustavnog dokumenta bilo je predviđeno Ustavom Nemačkog Carstva, čiji je čl. 78. predviđao da se izmene Ustava vrše zakonom usvojenim naročitom većinom u gornjem domu.

²⁷ V.: čl. 32. Ustava Luksemburga. I u Ustavu Holandije suverenost je ostala u rukama monarha (A. Wijffels, str. 132).

²⁸ V.: čl. 25, st. 1. Ustava Belgije, čl. 33. Ustava Portugala i čl. 31. Ustava Rumunije. Zanimljivo je da se načelo suverenosti nacije (a ne suverenog kralja) javlja i u (starom) Ustavu Španije od 19. marta 1812. godine (“Ustav iz Kadiza”), koji je smatran za jedan od prvih liberalnih ustava u svetu: M. C. Mirow, “Pre-Constitutional Law and Constitutions: Spanish Colonial Law and the Constitution of Cadiz”, *Washington University Global Studies Law Review*, Vol. 12/2013, 312-337, str. 315.

²⁹ V.: čl. 63. Ustava Belgije (“nepovrediva” ličnost kralja) i čl. 18. Ustava Danske i čl. 1. Ustava Luksemburga (“sveta i nepovrediva” ličnost vladaoca). Prema čl. 3. Zakonika Knjaza Danila, lič-

Kao posledica neprikosновенosti vladaočeve ličnosti javlja se odsustvo bilo kakve pravne odgovornosti monarha. Konkretizaciju ovakvih ustavnih rešenja predstavljale su odredbe kojima je, umesto monarhove, propisivana odgovornost ministara. U skladu sa ovim, odredba čl. 40, st. 2. UKS naglašavala je kako se kralju “ne može ništa u odgovornost staviti, niti Kralj može biti tužen.” Pojedini evropski ustavi utvrđivali su istovremeno odgovornost ministara i poricanje odgovornosti vladaoča.³⁰ I čl. 38. UKS sadržao je odredbu po kojoj kralj svoju izvršnu vlast “vrši preko svojih odgovornih ministara po odredbama ovoga Ustava”.

Kako bi odgovornost monarha bila u potpunosti isključena, ustavi su isticali i ustanovu *ministarskog premapotpisa* kao neophodan uslov za stupanje na snagu akata koje usvaja monarh. Nalik velikom broju ustavnih dokumenata,³¹ odredbom čl. 56. UKS propisano je da “ni jedan akt Kraljev, koji se odnosi na državne poslove, nema snage niti se sme izvršiti, ako ga nije premapotpisao nadležni Ministar, koji je samim tim za nj odgovoran”, a u čl. 136, st. 2. istaknuto je da “svaki akt državni koji kralj potpisuje mora biti premapotpisan nadležnim ministrom.”³²

Najzad, u čl. 136, st. 3. naglašeno je kako “pismena ili usmena naredba Kraljeva ne može ni u kakvom slučaju zakloniti ministre od odgovornosti.” Nalik ovome, u znatnom broju analiziranih ustava naglašeno je da nikakav nalog monarha ne može članove vlade da oslobodi od odgovornosti.³³ Naročito je bila važna činjenica da su predstavnička tela širom Evrope bila ovlašćena da pokreću pitanje (ponekad i krivične) odgovornosti ministara.³⁴ UKS je predviđao da “i Kralj i Narodna Skupština imaju pravo da optuže ministre (...)” za određen broj teških krivičnih dela (čl. 137, st. 1), u kojem slučaju bi “optuženome i pod sud stavljenom

knjaza je “neprikosnovena”, a on je “svetinja svakom Crnogorcu i Brđaninu”. Vladaočeva ličnost bila je “sveta” i prema: Albertovom statutu (čl. 4), Ustavu Bugarske (čl. 8), Ustavu Norveške (čl. 4), Ustavu Portugala (čl. 85) i Ustavu Španije (čl. 48).

³⁰ V.: čl. 63. Ustava Belgije, čl. 18. Ustava Danske, čl. 78. Ustava Luksemburga, čl. 4. Ustava Norveške, čl. 67. Albertovog statuta, čl. 34.II.2, čl. 80 i čl. 85. Ustava Portugala, čl. 92. Ustava Rumunije, čl. 49. Ustava Španije i čl. 149. i čl. 18. Ustava Bugarske.

³¹ V. čl. 64. Ustava Belgije, čl. 19. Ustava Danske, čl. 92. Ustava Rumunije, čl. 67. Albertovog statuta, čl. 45. Ustava Luksemburga, čl. 17. Ustava Nemačkog Carstva, čl. 115. Ustava Portugala, čl. 49. Ustava Španije i čl. 154. Ustava Bugarske.

³² Po čl. 54. st. 4, ukaz o raspuštanju skupštine morao je da nosi premapotpis *svih* ministara.

³³ Takve odredbe sadržane su u: čl. 89. Ustava Belgije, čl. 81. Ustava Luksemburga, čl. 117. Ustava Portugala i čl. 100. Ustava Rumunije.

³⁴ V.: čl. 105, st. 7. Ustava Bugarske, čl. 20. Ustava Danske, čl. 155. Ustava Bugarske, čl. 49. Albertovog statuta, čl. 116, st. 1. Ustava Luksemburga, čl. 56. i 61.I-II Ustava Portugala, čl. 101. Ustava Rumunije i čl. 45, st. 3. Ustava Španije.

me ministru” sudio Državni Sud (čl. 138, st. 3). I u nekim drugim zemljama, za vođenje krivičnih postupaka protiv optuženih ministara bila je nadležna sudska instanca.³⁵

NADLEŽNOSTI MONARHA

Nadležnosti kralja pobrojane su u odredbama čl. 40-52. UKS. One su u velikoj meri bile slične prerogativima koji su pripadali drugim monarsima Evrope.³⁶ Među nadležnosti vladaoca na prvom mestu spadalo je obavljanje nosioca funkcije izvršne vlasti (kralj ima “izvršnu vlast” i “sva prava državne vlasti”, čl. 38. i 40. st. 1. UKS). U istoj odredbi istaknuto je kako je kralj “poglavar države”. I u drugim analiziranim ustavima monarh je bio definisan kao šef države i nosilac izvršne vlasti.³⁷

Tipični evropski vladalac s kraja XIX veka je vodio spoljnu politiku zemlje i predstavljao svoju državu na međunarodnom planu.³⁸ Takva su bila i ovlašćenja srpskog vladara, kojem je, po odredbi čl. 52, st. 1. UKS, pripadalo pravo da “zastupa zemlju u svima odnosima sa stranim državama”. Monarsi širom Evrope su, uz to, vršili i imenovanja na diplomatske položaje i primali akreditivne stranih diplomata u zemlji.³⁹ Ponekad je to njihovo pravo bivalo uslovljeno pristankom zakonodavca na izbor diplomatskih službenika.⁴⁰

³⁵ V.: čl. 47. Albertovog statuta, čl. 116. st. 1. Ustava Luksemburga i čl. 101. Ustava Rumunije. U Ustavu Španije, pak, suđenje ministrima bila je, po čl. 45, st. 3, nadležnost gornjeg doma.

³⁶ Prava kralja Srbije, pobrojana ustavnim odredbama, “su ona koja se u svima monarhističkim državama daju vladaocu”: M. Milovanović, *Državno pravo i načela spoljne politike Kraljevine Srbije*, Beograd 1997, str. 202.

³⁷ Monarh je “vrhovni poglavar države” (čl. 5. Albertovog statuta), “šef izvršne vlasti” (čl. 80. Ustava Portugala), “vrhovni predstavnik i glava države” (čl. 5. Ustava Bugarske). Kao nosioca izvršne vlasti monarh je određen u: čl. 29. Ustava Belgije, čl. 2. Ustava Danske, čl. 3. Ustava Norveške, čl. 34.II.2. Ustava Portugala, čl. 12. Ustava Bugarske, čl. 35. Ustava Rumunije i čl. 33. Ustava Luksemburga. Čl. 50. Ustava Španije daje vladaocu nešto širu vlast, budući da su mu bila poverena ovlašćenja koja se “odnose i na sve što vodi očuvanju javnog reda u unutrašnjosti zemlje i bezbednosti države u spoljnim odnosima, u skladu sa Ustavom i zakonima”.

³⁸ V.: čl. 17. Ustava Bugarske, čl. 54. Ustava Španije i čl. 11, st. 1. Ustava Nemačkog Carstva.

³⁹ V.: čl. 26. Ustava Norveške, čl. 82.III Ustava Portugala i čl. 11, st. 1. Ustava Nemačkog Carstva.

⁴⁰ V. čl. 26. Ustava Norveške. Prema čl. 56, st. 1. Ustava Nemačkog Carstva, car postavlja konzule, pošto prethodno sasluša nadležni odbor gornjeg doma parlamenta.

Pravo na zaključivanje ugovora sa stranim državama pripadalo je svim monarsima Evrope, iako je u nekim zemljama ono bilo ograničeno na određene oblasti spoljne politike (što znači da su ugovori koje zaključuje kralj imali precizno određen predmet).⁴¹ Uslovljavanje važenja ugovora o trgovini, finansijama ili onih ugovora koji bi se ticali prava građana bilo je prisutno i u brojnim evropskim ustavima.⁴² Isto se može reći i za pitanja smanjivanja ili razmenjivanja teritorije Kraljevine, s obzirom da je UKS, u čl. 4. st. 1, propisivao obavezan pristanak Velike Narodne Skupštine na ugovore koji bi imali takvu sadržinu,⁴³ ali i za upućivanje vojske u strane zemlje i za privremeno zauzimanje dela državne teritorije od strane vojske neke druge zemlje.⁴⁴ Parlamentarno ograničenje vladaočevog *ius contrahendi* sastojalo se u pravu parlamenta da mu ugovori budu dostavljani radi potvrđivanja,⁴⁵ ili, barem, radi obaveštavanja.⁴⁶ Ograničenje ove nadležnosti monarha prema merilu predmeta ugovora sledilo je trend rasta kontrolnih nadležnosti zakonodavca.⁴⁷

Prema čl. 46. UKS, kralj je “vrhovni zapovednik sve zemaljske sile”. On “uredbom određuje formaciju” vojnih snaga, usvaja propise koji bi za predmet imali vojnu disciplinu, te “daje vojne činove prema odredbama zakona”.⁴⁸ Ovakve su odredbe sasvim u skladu sa obrascima tadašnje evropske ustavnosti. Monarh je

⁴¹ To je bio slučaj i u Kraljevini Srbiji. Naime, čl. 52. st. 2. UKS predviđao je da “trgovački ugovori i ugovori za izvršenje kojih se ište ikakvo plaćanje iz državne kase, ili izmena zemaljskih zakona, ili kojima se ograničavaju javna ili privatna prava srpskih građana” imaju pravnu snagu nakon parlamentarne ratifikacije (“vrediće tek pošto ih odobri Narodna skupština”).

⁴² Slične odredbe sadržali su i: Ustav Belgije (čl. 68. st. 2), Ustav Danske (čl. 23. st. 2), Ustav Luksemburga (čl. 37. st. 2), Albertov statut (čl. 5), Ustav Portugala (čl. 82.XV), Ustav Rumunije (čl. 93) i Ustav Španije (čl. 55. st. 4).

⁴³ Ovakvi ugovori morali su da dobiju formu zakona i prema čl. 68, st. 3. Ustava Belgije, čl. 37.IX Ustava Portugala, čl. 55, st. 3. Ustava Španije i čl. 37, st. 3. Ustava Luksemburga.

⁴⁴ UKS je propisivao da Narodna Skupština mora da odobri “ugovor da strana vojska posedne srpsko zemljište ili da pređe preko njega”, kao i to da se “srpska vojska ne može se staviti u službu koje druge države” bez njenog odobrenja (čl. 200). Sličnu odredbu poznavali su i: Ustav Belgije (čl. 121), Ustav Rumunije (čl. 123), Ustav Norveške (čl. 25), Ustav Portugala (čl. 37.XI) i Ustav Španije (čl. 55, st. 1-3).

⁴⁵ V. čl. 82.XV Ustava Portugala i čl. 93. Ustava Rumunije.

⁴⁶ V. čl. 75. t. “g” Ustava Norveške.

⁴⁷ “Članom 52 daje se kralju pravo da zaključuje ugovore sa stranim državama, ali je to pravo svedeno na najmanju meru. Vrlo je malo slobode kralju i vladi ostavljeno, što se tiče zaključivanja ugovora, jer se (...) traži za zaključenje svakog važnijeg ugovora (...) pristanak narodne skupštine”: M. Milovanović, str. 202.

⁴⁸ Respektivno: čl. 196, 198 st. 2. i 47. UKS.

zapovednik oružanih snaga⁴⁹ i ovlašćen je da dodeljuje vojne činove.⁵⁰ U nekim zemljama su lica koja stupaju u vojnu službu bila obavezna da polože zakletvu na vernost vladaocu.⁵¹

Shodno odredbi čl. 52. st. 1. UKS, kralj “oglašuje rat”. Takva je odredba bila usklađena sa normama sadržanim u drugim evropskim ustavima.⁵² Istom odredbom iz UKS određeno je i da kralj “zaključuje ugovore mira, saveza i druge, i saopštava ih Narodnoj Skupštini, u koliko i kad interesi i sigurnost zemlje to dopuštaju”. Kralj je, dakle, načelno, imao samo obavezu da o ugovorima obavesti predstavničko telo, što i dalje nije značilo da su tajni ugovori zabranjeni, pošto su “interesi i sigurnost zemlje” predstavljali merilo za određivanje neophodnosti takvog obaveštavanja. Taj standard je neposredno preuzet iz Ustava Belgije i sadržan je i u drugim ustavima.⁵³ U nadležnost srpskog kralja, shodno čl. 50. i 51. UKS, spadalo je i pravo amnestije i pomilovanja, u skladu sa modelom ustava evropskih parlamentarnih monarhija.⁵⁴ Dalje, monarh i njegova porodica uživali su i izvesne garancije imovinsko-finansijske nezavisnosti, kako u Srbiji, tako i u drugim zemljama čiji su ustavi ispitani u ovom radu.⁵⁵

⁴⁹ V.: čl. 65. Ustava Belgije, čl. 5. Albertovog statuta, čl. 25. Ustava Norveške, čl. 93. Ustava Rumunije, čl. 52. Ustava Španije, čl. 82.VII Ustava Portugala, čl. 11. Ustava Bugarske, čl. 63. Ustava Luksemburga, te čl. 53, st. 1. i čl. 63. st. 1. Ustava Nemačkog Carstva.

⁵⁰ V.: čl. 76. Ustava Belgije, čl. 93. Ustava Rumunije, čl. 53. Ustava Španije, čl. 11. Ustava Bugarske i čl. 64. st. 2. Ustava Nemačkog Carstva.

⁵¹ V. čl. 11. Ustava Bugarske i čl. 64, st. 1. Ustava Nemačkog Carstva.

⁵² V.: čl. 68. Ustava Belgije, čl. 23, st. 2. Ustava Danske, čl. 5. Albertovog statuta, čl. 37. Ustava Luksemburga, čl. 26. Ustava Norveške i čl. 54, st. 4. Ustava Španije. Ustav Portugala kralju poverava pravo objave rata i zaključenja mira, uz obavezu da parlamentu objasni “motive” zašto to čini (čl. 82.HIII). Ustav Nemačkog Carstva, u čl. 11. st. 1, navodi da car objavljuje rat, ali da je za tu objavu neophodan pristanak (gornjeg doma), izuzev u slučaju spoljnog napada na Konfederaciju.

⁵³ Prema čl. 68, st. 1. Ustava Belgije, kralj zaključuje “ugovore o miru, savezu i trgovini” i o njima obaveštava domove onda kada do dopuštaju “interes i sigurnost države”. Slična odredba sadržana je i u čl. 37. st. 1. Ustava Luksemburga, čl. 23. st. 2. Ustava Danske i čl. 5. Albertovog statuta.

⁵⁴ V.: čl. 73. Ustava Belgije, čl. 14. i 15. Ustava Bugarske, čl. 31. Ustava Danske, čl. 38. Ustava Luksemburga, čl. 8. Albertovog statuta, čl. 20. st. 1. Ustava Norveške, čl. 54, st. 3. Ustava Španije, čl. 82.H- XI Ustava Portugala, čl. 5. Zakonika knjaza Danila i čl. 93. Ustava Rumunije.

⁵⁵ Čl. 172. st. 2. UKS propisivao je da “Kralj i Naslednik Prestola ne plaćaju državi porezu”, što je izuzetak od opšte obaveze iz čl. 171. st. 1. kojoj podleže “svaki srpski građanin”. Različiti oblici jamčenja imovinskih prava vladaoca nalaze se i u: Albertovom statutu (čl. 19-21), Ustavu Portugala (čl. 95), Ustavu Španije (čl. 57) i Ustavu Bugarske (čl. 35-36). Sa druge strane, Ustav Belgije (čl. 112, st. 1) predvideo je zabranu uvođenja bilo kakvih privilegija u materiji oporezivanja. Čl. 112, st. 2. istog dokumenta odredio je da je izuzetke od oporezivanja moguće utvrditi samo zakonom. U gru-

Pored toga, kralju je, po čl. 49. UKS, pripadalo i “pravo kovanja novca prema zakonu”, što je predstavljalo poseban prerogativ još jednog broja evropskih monarha.⁵⁶ Mnogim vladarima je pripadalo i pravo dodeljivanja plemićkih titula,⁵⁷ što, prema čl. 8. UKS, nije bilo moguće.⁵⁸ U nekim zemljama postojale su ustavne odredbe slične onoj sadržanoj u UKS, kojima bi bila određena obavezna pripadnost monarha nekoj veroispovesti.⁵⁹ Odredba iz čl. 42. UKS, prema kojoj je kralj “zaštitnik sviju priznatih veroispovesti” u zemlji, predstavljala je pravu retkost u uporednoj ustavnosti. Najzad, prema čl. 55. UKS, kralj nije mogao “biti u isto vreme poglavar druge koje države bez pristanka Velike Narodne Skupštine”, a isto (ili slično) pravilo postojalo je i u većini drugih pisanih evropskih ustava.⁶⁰

ODNOS IZMEĐU MONARHA I DRUGIH GRANA VLASTI

Formiranje parlamentarnog režima na osnovu UKS podrazumevalo je utemeljenje vlasti na pravom uređenim odnosima između pojedinih njenih grana. To je značilo da zakone usvaja predstavničko telo a potvrđuje, primenjuje i izvršava kralj, da su ministri odgovorni i parlamentu i kralju, kao i to da su za gonjenje prekršilaca zakona odgovorni nezavisni sudovi.

Odnos kralja Srbije sa Narodnom skupštinom uređen je prvenstveno čl. 33. UKS, koji navodi da “zakonodavnu vlast vrše Kralj i Narodno Predstavništvo zajednički”. Kombinovano učešće predstavničkog tela i monarha u obavljanju zakonodavnih funkcija predviđeno je i u drugim ustavima.⁶¹ Kada je reč o zakonodavnoj inicijativi, donosioci UKS opredelili su se za istovremeno određivanje ove

pu ustava koji su propisivali slične zabrane ubrajaju se i: Ustav Luksemburga (čl. 99. st. 1. i čl. 101) i Ustav Rumunije (čl. 109. i čl. 111).

⁵⁶ V.: čl. 74. Ustava Belgije, čl. 39. Ustava Luksemburga, čl. 93. Ustava Rumunije i čl. 53. st. 6. Ustava Španije.

⁵⁷ V.: čl. 75. Ustava Belgije, čl. 41. Ustava Luksemburga, čl. 82.IX Ustava Portugala, čl. 23. Ustava Norveške i čl. 79. Albertovog statuta.

⁵⁸ Prema toj odredbi, “građanima srpskim niti se mogu davati, niti priznati titule plemićstva”.

⁵⁹ Kao što je čl. 41. UKS propisivao kako “Kralj i njegov Dom moraju biti istočno-pravoslavne vere”, čl. 5. Ustava Danske predviđao je obaveznu pripadnost kralja evangelističkoj luteranskoj crkvi. Slične su odredbe sadržane i u čl. 15. Ustava Norveške i u čl. 82. Ustava Rumunije i čl. 38. Ustava Bugarske. I u Holandiji je suveren morao da ispoveda protestantsku religiju (A. Wijffels, str. 133).

⁶⁰ V.: čl. 4. Ustava Danske, čl. 14. Ustava Norveške, čl. 62, st. 1. Ustava Belgije, čl. 84.I Ustava Portugala, čl. 91. Ustava Rumunije i čl. 7. Ustava Bugarske.

⁶¹ Čl. 26. Ustava Belgije navodio je: “Zakonodavnu vlast vrše zajednički (*collectivement*) kralj, Predstavnički dom i Senat”. Gotovo istovetna odredba sadržana je u: čl. 2. Ustava Danske, čl. 3.

nadležnosti u korist i kralja i parlamenta, u skladu sa njegovim čl. 34 (po Ustavu iz 1869. godine, predstavničko telo nije imalo pravo zakonske inicijative). Ustanovljenje parlamenta kao drugog ovlašćenog predlagача zakona uvrstilo je ustavni poredak Srbije među monarhije u kojima je parlamentarni režim predstavljao osnovu ustavnog uređenja.⁶² Ipak, obično je položaj parlamenta (ili donjeg doma u dvodomim skupštinama) bio istaknutiji u postupku usvajanja zakona o budžetu ili porezima.⁶³

Dok UKS poznaje parlament koji se sastoji od jednog doma, znatan broj parlamenata evropskih monarhija bio je u to doba dvodome strukture,⁶⁴ pri čemu je evropski monarh obično imao mogućnost da neposredno utiče na sastav gornjeg doma.⁶⁵ Kralj Srbije je ostao uskraćen za ovaj prerogativ, što se može smatrati još jednim od ograničenja njegove vlasti koja nisu bila u primeni u nekim zemljama. Sa druge strane, odredba iz čl. 107, st. 2. UKS, prema kojoj su poslanici polagali zakletvu kojom su se, pored ostalog, obavezivali da će “u svome poslaničkom radu opšte dobro Kralja i naroda (...) neprestano pred očima imati”, nije bila previše zastupljena među drugim evropskim ustavima.⁶⁶

Prema UKS, zakone je usvajao parlament a potvrđivao i proglašavao kralj.⁶⁷ Ovo je logična posledica načela zajedničkog učešća parlamenta i kralja u postupku usvajanja zakona, koje je izraženo odredbom čl. 35: “Za svaki zakon potreban

Albertovog statuta, čl. 34.II Ustava Portugala, čl. 31. Ustava Rumunije, čl. 9. Ustava Bugarske, čl. 18. Ustava Španije i čl. 5. st. 1. Ustava Nemačkog Carstva.

⁶² Podeljena zakonodavna inicijativa predviđena je, na sličan način kao i u UKS, i u: čl. 27. st. 1 Ustava Belgije, čl. 28. Ustava Danske, čl. 10. Albertovog statuta, čl. 32. Ustava Rumunije, čl. 41. Ustava Španije, čl. 108. Ustava Bugarske, i čl. 47. st. 1-2. Ustava Luksemburga.

⁶³ V.: čl. 27. st. 2. Ustava Belgije, čl. 10. Albertovog statuta, čl. 54.I Ustava Portugala, čl. 32. Ustava Rumunije i čl. 42. Ustava Španije.

⁶⁴ To je bio slučaj sa: Belgijom, Danskom, Nemačkom, Italijom, Norveškom, Portugalom, Rumunijom, Španijom i Velikom Britanijom. Dilema povodom toga da li treba ustanoviti jednodomo ili dvodomo nacionalno predstavništvo predstavljala je najproblematičnije pitanje na ustavotvornoj konvenciji održanoj u Belgiji od novembra 1830. do februara 1831. godine (A. Wijffels, str. 135)

⁶⁵ Kralj Italije imao je pravo da doživotno imenuje senatore (u neograničenom broju) iz precizno pobrojanih kategorija građana (čl. 31 Albertovog statuta). U Portugalu je prestolonaslednik po sticanju punoletstva automatski (*de direito*) postajao senator (čl. 60. Ustava Portugala). I u Španiji je jedan broj senatora (uključujući i neke punoletne članove kraljevskog doma) imenovao kralj (čl. 20. st. 1. t. 1. i 2. i čl. 21. st. 2. Ustava Španije).

⁶⁶ Takvi primeri vidljivi su još samo u čl. 49. Albertovog statuta i čl. 57. st. 2. Ustava Luksemburga.

⁶⁷ Tako, kralj, prema čl. 43. UKS, “potvrđuje i proglašuje zakone”, a “nikakav zakon ne može važiti dokle ga Kralj ne proglasi”.

je pristanak oba činioca zakonodavne vlasti”. Potvrđivanje i proglašavanje zakona spadali su u uobičajenu nadležnost evropskih vladalaca, kao i pravo izdavanja propisa (ukaza) neophodnih za izvršavanje usvojenih zakona.⁶⁸ Mogućnost ponovnog upućivanja usvojenog zakona u parlament nije bila predviđena u UKS, ali takve su norme bile sadržane u veoma malom broju tadašnjih ustava.⁶⁹ Ekskluzivno ovlašćenje (oba činioca) zakonodavne vlasti na “obavezno tumačenje zakona”, iz čl. 37. UKS, uz zabranu ukidanja, izdavanja, izmene ili tumačenja zakona bez pristanka skupštine (iz čl. 117, st. 1), nije bilo usamljeno rešenje među evropskim ustavima.⁷⁰ Najzad, odredba čl. 174, st. 1. UKS, kojom je određeno da Narodna skupština “odobrava državni budžet” slična je normama o budžetskim ovlašćenjima parlamenta u uporednom pravu.⁷¹

Još jedno važno ovlašćenje kralja Srbije sastojalo se u okupljanju Narodne skupštine “u redovan ili vanredan saziv” (čl. 54, st. 1. UKS). Ovo pravo priznato je i monarsima u drugim evropskim zemljama.⁷² Kralj je imao i “pravo da odlaže sednice” parlamenta, “ali to odlaganje ne može biti duže od dva meseca, niti se može ponoviti u istome sazivu bez pristanka” Narodne skupštine (čl. 54, st. 3. UKS).⁷³ Odredba čl. 54, st. 4. UKS, prema kojoj kralj ima “pravo da raspusti” parlament (uz obavezu da “akt raspusta mora sadržavati naredbu za nove izbore u najdaljem roku od dva meseca i naredbu za saziv Narodne skupštine najdalje za tri meseca od dana raspusta”), ne odstupa bitno od uporednih primera.⁷⁴ Kada je reč o kraljevom odnosu sa ministrima (Vladom), UKS predviđa da se “na vrhu državne službe” nalazi Ministarski Savet, “koji stoji neposredno pod Kra-

⁶⁸ V.: čl. 69. Ustava Belgije, čl. 34. Ustava Luksemburga, čl. 93. Ustava Rumunije, čl. 10. Ustava Bugarske, čl. 51. Ustava Španije, čl. 29. Ustava Danske, čl. 7. Albertovog statuta, čl. 70. i čl. 81.I Ustava Portugala i čl. 2. Ustava Nemačkog Carstva.

⁶⁹ V.: čl. 56. Albertovog statuta i čl. 93. Ustava Rumunije.

⁷⁰ Ustav Belgije, u čl. 28, sadrži istu odredbu o obavezujućem tumačenju zakona koje pribavlja zakonodavna vlast (kralj i domovi). Slične norme sadržali su i: čl. 48. Ustava Luksemburga, čl. 34. Ustava Rumunije, čl. 33. Ustava Bugarske i čl. 37.I Ustava Portugala.

⁷¹ V.: čl. 115. st. 1. Ustava Belgije, čl. 105. st. 2. te čl. 47-48. Ustava Bugarske i čl. 104. st. 1. Ustava Luksemburga.

⁷² V.: čl. 70. st. 1. i 4. Ustava Belgije, čl. 127. i čl. 130. Ustava Bugarske, čl. 72. st. 2-3. Ustava Luksemburga, čl. 81.II Ustava Portugala, čl. 95. Ustava Rumunije, čl. 24. st. 1, čl. 25. i čl. 44. Ustava Danske, čl. 12. Ustava Nemačkog Carstva.

⁷³ Ovakvo rešenje sadržano je i u Ustavu Danske (čl. 26).

⁷⁴ V.: čl. 71. st. 1-2. Ustava Belgije, čl. 136-137. Ustava Bugarske, čl. 27. Ustava Danske, čl. 9. Albertovog statuta, čl. 74. st. 2. Ustava Luksemburga, čl. 81.III Ustava Portugala, čl. 95. Ustava Rumunije i čl. 32. Ustava Španije.

ljem” (čl. 132, st. 1).⁷⁵ Kralj ima pravo da postavlja i razrešava ministre (čl. 38), što je pravo koje je pripadalo i drugim evropskim vladarima.⁷⁶ Kralju Srbije pripadalo je i pravo da ukazom, pored ministara, postavlja i “Predsednika Ministarskog Saveta”, odnosno prvog čoveka vlade. Ovu odredbu sadržali su i neki drugi evropski ustavi.⁷⁷ Po čl. 134. UKS, “ni jedan član Kraljevskoga Doma ne može biti ministar”, što je bilo postavljeno kao ustavni standard još i u Belgiji i Rumuniji.⁷⁸ Ministri su, stupajući na dužnost, polagali zakletvu na vernost kralju i poštovanje Ustava i zakona (čl. 132, st. 3. UKS). Ovo je bilo propisano i ustavima pojedinih drugih monarhija.⁷⁹ Monarhu su pripadala i prava na imenovanja u državnoj službi (kako prema čl. 45. UKS, tako i prema drugim evropskim ustavnim dokumentima),⁸⁰ mada su neki ustavi predviđali su da ova imenovanja budu ograničeno zakonom.⁸¹

Slobodno i nezavisno vršenje sudske vlasti, te suđenje prema zakonu bili su predviđeni odredbama čl. 147. UKS. Odredbom čl. 39. predviđeno je da se “rešenja i presude” sudova “izriču” i “izvršuju” u ime kralja, a čl. 147, st. 4. utvrđivao je da se pravda izriče u ime kralja. Ovo je bilo sasvim rašireno ustavno rešenje u Evropi pred kraj XIX veka.⁸² Važno je i to da je UKS predviđao da se u Srbiji “nikakav sud ni sudsko uređenje i nadležnost” ne mogu ustanoviti mimo zakona (čl. 148, st. 1). Ovo ograničenje izvršne uzurpacije, kao i zabrana da budu ustanovljeni “vanredni ili preki sudovi ili komisije za suđenje” (čl. 148. st. 2) preuzeti su

⁷⁵ Slično tome, čl. 79. Ustava Luksemburga predviđao je da između članova Vlade i monarha “ne postoji nikakva posredna vlast (*aucune autorité intermédiaire*)”.

⁷⁶ V.: čl. 65. Ustava Belgije, čl. 152. Ustava Bugarske, čl. 77. Ustava Luksemburga, čl. 28. Ustava Norveške, čl. 19. Ustava Danske, čl. 93. Ustava Rumunije, čl. 65. Albertovog statuta, čl. 82.I Ustava Portugala. Prema čl. 76, st. 1. Ustava Luksemburga, monarh “uređuje organizaciju svoje Vlade”, dok je, po čl. 54, st. 9. Ustava Španije, kralj mogao da “slobodno imenuje i raspoređuje ministre”.

⁷⁷ Čl. 21, st. 1. Ustava Danske i čl. 15. Ustava Nemačkog Carstva.

⁷⁸ Čl. 87. Ustava Belgije i čl. 98. Ustava Rumunije.

⁷⁹ Čl. 110, st. 2. Ustava Luksemburga i čl. 22, st. 1. Ustava Danske.

⁸⁰ V.: čl. 18. Ustava Nemačkog Carstva, čl. 6. Albertovog statuta, čl. 21. Ustava Norveške i čl. 54. st. 8. Ustava Španije.

⁸¹ V.: čl. 66, st. 2-3. Ustava Belgije, čl. 35. st. 1. Ustava Luksemburga, čl. 82.II Ustava Portugala i čl. 93. Ustava Rumunije.

⁸² V.: čl. 30. st. 2. Ustava Belgije, čl. 13. Ustava Bugarske, čl. 69. Albertovog statuta, čl. 49. st. 1-2. Ustava Luksemburga, čl. 36. Ustava Rumunije i čl. 74. Ustava Španije.

iz Ustava Belgije,⁸³ kao i načelo stalnosti sudske funkcije (čl. 158. st. 1-2. i st. 4-5. UKS).⁸⁴

USTAVNA OGRANIČENJA MONARHOVE VLASTI

Iako je Kraljevina Srbija odredbom čl. 1. UKS određena kao “nasledna ustavna Monarhija”, ustavno uređenje ustanovljeno tim aktom odrediv je kao *parlamentarna monarhija*. Iako je definicija nekih drugih evropskih monarhija jezički bila više u skladu sa realnostima parlamentarne vlade,⁸⁵ monarhija proklamovana uvodnom odredbom UKS-a bila je ograničenog tipa i njeno je ustavno uređenje sadržalo značajne prepreke na putu dominacije kralja. Ovo je bilo sasvim u skladu sa duhom razvoja parlamentarizma u Evropi u to doba.

Prvo ograničenje vlasti kralja Srbije sastojalo se u njegovoj obavezi poštovanja Ustava i zakona. Tako, po čl. 40. st. 1. UKS, kralj “izvršuje” svoja ovlašćenja “po odredbama ovoga Ustava”. Slično ograničenje predstavljalo je načelo iz čl. 147. st. 3. UKS, prema kojem “nikakva državna vlast, ni zakonodavna ni upravna, ne može vršiti sudske poslove, niti opet sudovi mogu vršiti zakonodavnu ili upravnu vlast”.⁸⁶ Uz to, pri stupanju na presto kralj bio u obavezi da pred Narodnom skupštinom položi zakletvu da će, pored ostalog, “zemaljski Ustav nepovredan držati”, te da će “po njemu i zakonima vladati” (čl. 60. st. 2. UKS), što UKS približava ustavima nekih od najstabilnijih evropskih monarhija.⁸⁷

⁸³ V.: čl. 94. Ustava Belgije (ali i čl. 96. Ustava Luksemburga).

⁸⁴ V. čl. 100. Ustava Belgije, ali i čl. 69. Albertovog statuta i čl. 91. Ustava Luksemburga.

⁸⁵ Albertov statut isticao je, u čl. 2, da je Italija “predstavnička monarhijska vladavina”, dok je Ustav Portugala (čl. 4) naglašavao da je vladajući režim “nasledna predstavnička monarhija”. U Ustavu Bugarske, nalik tome, navodi se da je ta država “nasledna i ustavna monarhija s narodnim predstavništvom” (čl. 4). S druge strane, prva odredba u Ustavu Danske glasila je: “Oblik vladavine je ograničena monarhija” (čl. 1), a po čl. 1. Ustava Norveške, ta zemlja je “slobodna kraljevina” (čl. 1).

⁸⁶ Čl. 35. Ustava Portugala naglašavao je da su tri grane vlasti uzajamno “suštinski nezavisne”, te da nijedna od njih ne može da stiče ovlašćenja drugih grana. Najdalje su u zaštiti parlamentarnih prerogativa otišli ustavopisci skandinavskih monarhija, pošto je, prema čl. 47. Ustava Danske, parlament te zemlje “nepovrediv”, dok je u čl. 85. Ustava Norveške naglašeno da se “bilo koja osoba koja posluša naređenje čiji je cilj da sloboda i bezbednost Stortinga [parlamenta] budu ugrožene, smatra krivom zbog izdaje zemlje.”

⁸⁷ Nadzor nad poštovanjem Ustava i zakona predstavljao je obavezu na čije se ispunjenje zaklinjao monarh po odredbama: čl. 80. st. 3. Ustava Belgije, čl. 34. Ustava Bugarske, čl. 8. Ustava Danske, čl. 5. Ustava Luksemburga, čl. 11. st. 1. Ustava Norveške, čl. 22. Albertovog statuta, čl. 87. Ustava Portugala i čl. 87. Ustava Rumunije.

Od značaja je i norma iz čl. 32, st. 1. UKS o obavezi postupanja svih državnih vlasti u skladu sa Ustavom, kao i čl. 118. koji je nalagao da “zakoni i zakonite naredbe (...) imaju obavezu silu za sve građane i vlasti zemaljske”, iz čega nužno proističe da je zakonima obavezan i sâm vladalac. Ovakve odredbe predstavljaju plod ustavne recepcije normi koje su sadržali i drugi tadašnji ustavi, a na prvom mestu Ustav Belgije.⁸⁸ Može se reći da je, na planu zabrane protivustavnog postupanja vladaoaca i drugih ustavnih činilaca, UKS potpuno sledio trend evropske liberalne ustavnosti.

ZAKLJUČAK

Položaj kralja Srbije prema UKS ne razlikuje se u velikoj meri od ustavnog položaja koji su imali vladaoци u evropskim monarhijama s kraja XIX veka. Uređenje statusa i nadležnosti vladaoца Srbije bilo je uslovljeno željom ustavopisca da u ustavni dokument bude uvršten odnos među državnim vlastima kakav je postojao u Belgiji i pojedinim drugim monarhijama. Uz naglašene crte parlamentarizma i podele vlasti, to uređenje ipak se odlikovalo i važnom političkom ulogom monarha. Recepcija nekih ustava evropskih zemalja prepoznatljiva je u regulisanju strukture samog ustavnog dokumenta, pitanja ustavotvorne inicijative, ustavne zaštite ličnosti i neodgovornosti vladaoца, te dvostruke odgovornosti ministra (pred parlamentom i monarhom).

Evropski ustavi već su poznavali rešenja prisutna i u UKS koja su se odnosila na spoljne, ratne i druge nadležnosti vladaoца, kao i na zajedničke zakonodavne nadležnosti monarha i parlamenta i odnos Krune prema sudskoj i upravnoj grani vlasti. UKS je ipak u manjoj meri sledio uporedne trendove na planu pitanja nosioca (nosilaca) titulara suvereniteta i kod pojedinih manje značajnih tema. Može se reći da je UKS, u pravilu, uredio položaj monarha na način koji je sledio obrasce prisutne u većini evropskih monarhija sa kodifikovanim ustavnim pravom. To je predstavljalo važan formalni uslov za dalji razvoj parlamentarizma i

⁸⁸ U čl. 25, st. 2. Ustava Belgije naglašeno je da se sve vlasti “vrše na način utvrđen Ustavom”, a čl. 78. ističe da “kralj nema drugih ovlašćenja osim onih koja su mu formalno poverena Ustavom i posebnim zakonima usvojenim na osnovu samog Ustava.” Čl. 130. istog akta predviđa da Ustav nikada nije moguće suspendovati, delom ili u celini, a istu zabranu sadrže i čl. 113. Ustava Luksemburga i čl. 128. Ustava Rumunije. Vršenje vladaočevih ovlašćenja u skladu sa ustavom i zakonima zemlje predviđeno je i u čl. 32. Ustava Luksemburga, čl. 35, čl. 93. i čl. 96. Ustava Rumunije, te čl. 117. st. 2. Ustava Norveške.

ograničene vladavine u Srbiji, u skladu sa tadašnjim političkim i ustavnopravnim trendovima u Evropi.

VLADIMIR MIKIĆ, LL.D.,
Reserach fellow University of Belgrade

THE KING'S STATUS UNDER THE CONSTITUTION
OF THE KINGDOM OF SERBIA OF 1888
– Compared with other european monarchies' constitutions –

Summary

The paper aims to determin the constitutional status and the authority of the king under the Constitution of the Kingdom of Serbia of 1888 in comparison with the constitutional competences of other contemporary European rulers. One can note a similarity between the status of Serbian king and rulers of the European countries with a written constitution considering the monarch's prominent role in many areas of domestic and foreign policy. Following models offered by the constitutions of the Wester European countries, Serbian constitution-makers of 1888 proceeded with reception of formal mechanisms aimed at strengthening of limited government, separation of powers and parliamentary accountability of the executive. The author concludes that, regarding the position of the monarch, the Constitution of 1888 represented one of the more liberal documents of its time, and that, in certain matters, the king of Serbia was exposed to greater constitutional restrictions than was the case with the rulers in some other European monarchies.